

*Ю. Оболенський, канд. юрид. наук, доцент, доцент кафедри правознавства
Севастопольського інституту банківської справи УАБС НБУ (м. Севастополь);*

*Є. Соболев, канд. юрид. наук, декан юридичного факультету
Кіровоградського інституту розвитку людини (м. Кіровоград)*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАХОДИ РЕАБІЛІТАЦІЇ ІНВАЛІДІВ

У статті на підставі аналізу норм чинного вітчизняного законодавства визначено систему реабілітаційних заходів в Україні щодо осіб з обмеженими функціональними можливостями. Запропоновано групи принципів, на яких базується реабілітаційна діяльність.

Ключові слова: інваліди, реабілітаційні заходи, основні принципи, медичні заходи, законодавство, реабілітаційні установи.

Постановка проблеми. Соціальна адаптація є закономірним та обов'язковим явищем, адже всі члени суспільства мають бути відносно монолітними у своїй ідейно-мотиваційній складовій співіснування. Індивіди набувають статусу соціального об'єкта як завдяки особистісним психологічно-інтелектуальним якостям, так і за допомогою соціуму, тобто сімейного та громадського виховання, освіти, трудової діяльності тощо. Разом з тим люди з інвалідністю вкрай важко адаптуються та не можуть самостійно пройти етапи соціалізації, відновити чи покращити здоров'я, належно матеріально себе забезпечити тощо. У даному випадку потребується ґрунтовна і систематична підтримка з боку держави за рахунок соціальної допомоги та здійснення реабілітації інвалідів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на багатогранність питання реабілітації інвалідів, як і самої інвалідності, воно знайшло відображення у роботах вітчизняних і зарубіжних фахівців різної спрямованості, наприклад, юриспруденції, економіки, медицини, соціології, психології та інших. Серед науковців, які займалися зазначеною проблемою, слід виокремити М. М. Айшервуда, Я. І. Безугла, С. А. Белечева, Т. З. Гарасиміва, Л. П. Гришина, І. О. Гуменюка, В. В. Жернакова, Д. І. Лаврова, Є. С. Лібмана, Е. Сандаля, Н. М. Стаховську, Б. С. Стичинського, Є. І. Холостова та інших. Але слід зазначити, що у проведених дослідженнях підхід до визначення реабілітаційних заходів та їх систематизації був дещо фрагментарним та не охоплював глибокого аналізу сучасного законодавства.

Тому ми спробували провести аналіз норм чинного вітчизняного законодавства для

визначення системи реабілітаційних заходів в Україні щодо інвалідів та виокремити основні принципи, на яких останні базуються.

Виклад основного матеріалу. Визначення поняття реабілітації (від. лат. *rehabilitacio* – відновлення) інвалідів у розвинутих демократичних країнах почало формуватися паралельно із усвідомленням необхідності захисту прав і свобод цієї категорії осіб. Проте, незважаючи на широке використання терміна “реабілітація”, до сьогодні немає єдиної точки зору щодо цілей та задач реабілітаційних заходів. Зокрема, у другому звіті Всесвітньої організації охорони здоров'я щодо реабілітації (1969 р.) нею названо поєднання і скоординоване використання медичних, соціальних, просвітницьких і професійних заходів, включаючи навчання чи перенавчання інвалідів, для досягнення реабілітантами по можливості найбільш високого рівня функціональної активності. Тоді як у резолюції ІХ Народи міністрів охорони здоров'я соціалістичних країн (м. Прага, 1967 р.) реабілітація визначена як система державних, соціально-економічних, медичних, професійних, педагогічних, психологічних та інших заходів, направлених на попередження розвитку патологічних процесів, що призводять до тимчасової чи стійкої втрати працездатності, на ефективне і раннє повернення інвалідів у суспільство і до суспільно корисної праці [1, с. 247–248].

Крім того, у тексті міжнародно-правових актів можна виокремити, що реабілітація – це: процес, який має на меті допомогти інвалідам досягти оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівня діяльності та підтримувати його, надавши тим самим засоби для зміни їхнього життя. Він включає в себе широке коло заходів від

початкової та більш загальної реабілітації до цілеспрямованої діяльності, наприклад, відновлення професійної працездатності [2]; ефективні і належні заходи для того, щоб надати інвалідам можливість для досягнення й збереження максимальної незалежності, повних фізичних, розумових, соціальних і професійних здібностей, а також повного включення й залучення до всіх аспектів життя [3].

Таким чином, можна констатувати, що загалом реабілітацію осіб з обмеженими функціональними можливостями слід розглядати саме як комплексне явище, яке, на думку О. А. Синиціної, виступає сукупною діяльністю по забезпеченню відповідності психологічної, особистісно-професійної та емоційно-вольової сфер інваліда медичним, біологічним, психологічним і соціальним умовам їх реальної життєдіяльності [4].

З вищевикладеної тези витікає, що метою реабілітаційного впливу є розвиток реабілітаційного потенціалу інваліда, проте який має складну структуру (соматичний, соціальний та особистісний компоненти). Його соціальний та особистісний складники мають похідний характер від взаємодії особи і суспільства, а тому необхідно виділяти два напрямки реабілітаційного впливу. Одна частина реабілітаційних послуг направлена безпосередньо до інваліда з метою відновлення та компенсації порушень з боку структур і функцій організму, підвищення його активності при виконанні певних задач чи дій, подолання труднощів і бар'єрів (фізичних, психологічних) при включенні в різні життєві ситуації. Друга частина направлена до людей, які оточують інваліда, напряму чи опосередковано взаємодіють із ним, формують умови, що сприяють чи перешкоджають реалізації його потенційних можливостей [5, с. 33].

Вказаний підхід значною мірою виражений у вітчизняному законодавстві. Так, Закон України "Про реабілітацію інвалідів в Україні" [6] визначив, що реабілітація інвалідів – це система медичних, психологічних, педагогічних, фізичних, професійних, трудових, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових заходів, спрямованих на надання особам допомоги у відновленні та компенсації порушених або втрачених функцій організму для досягнення і підтримання соціальної та матеріальної незалежності, трудової адаптації та інтеграції в суспільство, а також забезпечення інвалідів технічними та іншими засобами реабілітації і виробами медичного призначення.

Більше того, проведений аналіз норм чинного вітчизняного законодавства дозволив визначити систему реабілітаційних заходів інвалідів, здійснюваних в Україні (грошового характеру; медичного та соціально-обслуговуючого характеру). На нашу думку, реабілітаційні заходи інвалідів необхідно сприймати в широкому розумінні, тобто логічно поєднуючи елементи соціальної допомоги та індивідуальних програм реабілітації. Лише за таких умов особи з інвалідністю набудуть повноцінної соціальної інтегрованості та певної матеріальної незалежності.

I. Реабілітаційні заходи щодо інвалідів грошового характеру [7–13].

1. Пенсії: а) трудові пенсії (за умов трудового каліцтва; професійного захворювання); б) пенсії у разі загального захворювання (у тому числі каліцтва, не пов'язаного з роботою; інвалідності з дитинства); в) пенсії особам, які стали інвалідами при виконанні громадянського обов'язку; г) пенсії по інвалідності особам, які навчаються; г) пенсії по інвалідності військовослужбовцям, особам начальницького і рядового складу ОВС; д) пенсії по інвалідності особам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; е) пенсії по інвалідності особам, які необґрунтовано зазнали політичних репресій і згодом були реабілітовані; є) пенсії по інвалідності державним службовцям.

2. Державні соціальні допомоги: а) інвалідам, які не мають права на пенсію; б) інвалідам з дитинства і дітям-інвалідам віком до 18 років; в) адресна допомога (інвалідам війни та учасникам бойових дій, малозабезпеченим та ін.); г) одноразова матеріальна допомога (у разі тривалої хвороби, смерті близьких родичів та інших особливих обставин інвалідам).

3. Грошові компенсації на: а) мастильно-паливні матеріали; ремонт і технічне обслуговування автомобілів; б) транспортне обслуговування; в) вартість санаторно-курортного лікування; в) за ненадання чи самостійне придбання засобу або послуги реабілітації, передбачених індивідуальною програмою реабілітації інвалідів.

4. Пільги: а) безплатне або за 50 % придбання лікарських засобів; б) забезпечення санаторно-курортними путівками за наявності медичних показань; в) позачергове встановлення квартирних телефонів; г) 50-відсоткова знижка вартості проїзду на внутрішніх лініях (маршрутах) повітряного, залізничного, річкового та автомобільного транспорту;

г) безплатний проїзд у пасажирському міському транспорті; д) ветерани війни та учасники бойових дій, інші категорії інвалідів мають ряд додаткових пільг (одержання позики на будівництво, знижка плати за користування житлом, позачергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов та ін.); е) інші пільги за рахунок коштів місцевих бюджетів.

5. Гуманітарна та благодійницька допомога: а) одноразові та систематичні допомоги у грошовій формі; б) допомоги в натуральній формі для громадських організацій інвалідів і реабілітаційних установ для інвалідів та дітей-інвалідів (предмети соціального призначення та реабілітації інвалідів, медико-соціальне обладнання та оснащення, аудіо- та відеотехніка, призначена відповідно для сліпих і глухих, аудіо- та відеокасети з навчальними, соціальними, реабілітаційними програмами, інформацією з фізичної культури та спорту інвалідів тощо); в) забезпечення інвалідів автомобілями, визнаними гуманітарною допомогою.

II. Реабілітаційні заходи щодо інвалідів медичного та соціально-обслуговуючого характеру [14–16].

1. Соціально-обслуговування: а) соціально-побутові послуги (забезпечення продуктами харчування, транспортними послугами, здійснення соціально-побутового патронажу, соціально-побутової адаптації тощо); б) психологічні послуги (надання консультацій з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, застосування психодіагностики тощо); в) соціально-педагогічні послуги (організація індивідуального навчального, виховного та корекційного процесів, спортивно-оздоровчої тощо); г) соціально-медичні послуги (підтримка та охорона здоров'я, здійснення профілактичних, лікувально-оздоровчих заходів тощо); ґ) соціально-економічні послуги (надання натуральної чи грошової допомоги тощо); д) юридичні послуги (надання консультацій з питань чинного законодавства, здійснення захисту прав та інтересів тощо); е) інформаційні послуги (надання довідкових, просвітницьких, рекламно-пропагандистських послуг тощо); є) послуги з працевлаштування (пошук підходящої роботи, сприяння у працевлаштуванні та соціальне супроводження працевлаштованої особи); ж) інші соціальні послуги.

2. Послуги з реабілітації: а) медична реабілітація (відновна терапія, реконструктивна хірургія, профілактичні заходи, санаторно-курортне лікування); б) психолого-педагогічна реабілітація (консультування, психолого-педагогічна діагностика тощо; освітні послуги); в) фізична реабілітація (консультування ерготерапія лікувальна фізкультура); г) професійна реабілітація (професійна орієнтація, професійний відбір, професійна підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації, професійна освіта); ґ) трудова реабілітація (пристосування та створення робочого місця з урахуванням безпеки та особливих потреб інваліда, раціональне працевлаштування); д) фізкультурно-спортивна реабілітація (навчання заняттям з фізичної культури оздоровлення у таборах фізкультурно-спортивної реабілітації інвалідів, навчально-тренувальні заняття з фізичної культури і спорту, заняття спортом); е) соціальна та побутова реабілітація (пристосування меблів, встановлення обладнання для адаптації житлових приміщень навчання основних соціальних навичок, соціально-побутовий патронаж, працетерапія); є) забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації (протезно-ортопедичні вироби; спеціальні засоби для самообслуговування та догляду; засоби для пересування; допоміжні засоби для особистої рухомості, переміщення та підйому; меблі та оснащення; спеціальні засоби для орієнтування, спілкування та обміну інформацією).

Відповідно до Закону України “Про реабілітацію інвалідів в Україні” реабілітаційні заходи здійснюються в спеціальних реабілітаційних установах для інвалідів, серед яких: 1) реабілітаційні установи для інвалідів; 2) спеціальні та санаторні будинки дитини та дошкільні навчальні заклади; 3) спеціальні загальноосвітні школи (школи-інтернати); 4) навчальні заклади системи органів праці та соціального захисту населення; 5) установи соціального обслуговування інвалідів; 6) санаторно-курортні установи. Разом з тим реабілітаційні установи залежно від змісту реабілітаційних заходів, які вони здійснюють, належать до таких типів: 1) медичної реабілітації; 2) медико-соціальної реабілітації; 3) соціальної реабілітації; 4) психолого-педагогічної реабілітації; 5) фізичної реабілітації; 6) професійної реабілітації; 7) трудової

реабілітації; 8) фізкультурно-спортивної реабілітації.

За офіційними даними Департаменту соціального захисту інвалідів Міністерства соціальної політики України на 01.01.2012 в Україні нараховувалося 405 реабілітаційних установ державної та недержавної форм власності, у тому числі 224 – Міністерства соціальної політики України; 52 – Міністерства охорони здоров'я України; 33 – Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України; 8 – Міністерства оборони України; 88 – недержавні установи [17, с. 6–10].

Однак, як вірно зазначає А. В. Іванов, система реабілітації інвалідів, окрім спеціальних реабілітаційних установ, включає ще ряд елементів – інвалідів, персонал, фінансові ресурси, норми права, оточення інвалідів (передусім сім'ю), реабілітаційні послуги, засоби реабілітації, інновації тощо [18, с. 9].

Загалом можна виокремити три рівні реабілітації інвалідів: 1) індивідуальний, стосовно конкретного інваліда з урахуванням його потреб у реабілітації; 2) процесуально-технологічний рівень, на якому проходить реабілітація контингенту інвалідів в установах різних відомств; 3) державно-регіональний рівень, на якому здійснюється взаємозв'язок системи реабілітації з суспільством у цілому, іншими системами соціальної сфери, загальне керівництво системою реабілітації інвалідів, розподіл ресурсів, вибір стратегії розвитку реабілітації тощо [19, с. 126].

Водночас необхідно погодитися з Л. Б. Люндквістом та В. В. Бурлакою на рахунок того, що часто реальний реабілітаційний процес має певну вузьку спрямованість. Пов'язано це з тим, що, по-перше, спеціалізація центру реабілітації залежить від історії його створення та розвитку, інших багатьох чинників (відомчої підпорядкованості, соціального замовлення в регіоні, джерел фінансування тощо). По-друге, об'єм і спрямованість відповідних реабілітаційних заходів напряду залежить від потреби особи та виду компетентно рекомендованого виду реабілітації [20, с. 19].

Так, згідно з Порядком надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 80 [21], реабілітаційні послуги надаються інваліду або дитині-інваліду відповідно до індивідуальної програми реабілітації – комплексу оптимальних видів, форм, обсягів, строків реабілітаційних заходів з

визначенням порядку, місця їх проведення, спрямованих на відновлення та компенсацію порушених або втрачених функцій організму і здібностей інваліда та дитини-інваліда [22].

Для надання послуг у реабілітаційній установі інваліду (законному представнику інваліда) необхідно звернутися з відповідною заявою та документами до управління праці та соціального захисту населення, де зареєстровано місце проживання інваліда. Після цього компетентний державний орган розглядає протягом десяти днів заяву про надання послуг, повідомляє заявника про прийняте рішення та надсилає заяву разом з документами до реабілітаційної установи за місцем проживання інваліда.

По закінченні курсу реабілітації реабілітаційна установа видає заявнику документ, в якому зазначаються назва та реквізити такої установи, прізвище, ім'я та по батькові інваліда або дитини-інваліда, перелік та обсяг наданих йому послуг, результати реабілітації і подальші рекомендації.

Висновки і перспективи подальших розробок. З вищевикладеного можна зробити висновок, що комплекс реабілітаційних заходів щодо інвалідів включає в себе: 1) медичну реабілітацію (медична, фізична, фізкультурно-спортивна реабілітації); 2) психологічну реабілітацію (психологічна, психолого-педагогічна реабілітації); 3) соціальну реабілітацію (соціальна реабілітація); 4) трудову реабілітацію (трудова, професійна реабілітації). Крім того, на нашу думку, реабілітаційна діяльність побудована на певних принципах, які можна розділити на групи, виходячи з їх змістовного наповнення: 1) принципи, що забезпечують основоположні права та свободи людини і громадянина; 2) принципи, направлені на забезпечення соціально-психологічної інтегрованості індивіда; 3) принципи щодо забезпечення прозорості реабілітаційного процесу; 4) принципи медичного характеру, в тому числі щодо конфіденційності інформації про хворого та ін.; 5) принципи, що забезпечують фінансову складову реабілітації.

Список літератури

1. Комплексная профилактика заболеваний и реабилитация больных и инвалидов : учеб. пособие // под ред. С. П. Евсеева. – 2-е изд., стереотип. – М. : Советский спорт, 2004. – 320 с.
1. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів, затверджені Резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї ООН від 20 грудня 1993 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_306.
2. Конвенція про права інвалідів від 13.12.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
3. Синицина Е. А. Психолого-акмеологические особенности комплексной реабилитации инвалидов : дис. ...канд. псих. наук : 19.00.03 / Елена Анатольевна Синицина. – Калуга, 2003. – 201 с.
4. Модель комплексной реабилитации инвалидов в Российской Федерации : науч.-практ. руков. / под ред. А. Е. Лысенко. – М., 2009. – 370 с.
5. Про реабілітацію інвалідів в Україні : закон України від 06.10.2005 № 2961-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 2–3. – Ст. 36.
6. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : закон України від 09.07.2003 № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49–51. – Ст. 376.
7. Про пенсійне забезпечення : закон України від 05.11.1991 № 1788-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.
8. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : закон України від 09.04.1992 № 2262-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 29. – Ст. 399.
9. Про державну службу : закон України від 16.12.1993 № 3723-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст. 490.
10. Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам : закон України від 16.11.2000 № 2109-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 1. – Ст. 2.
11. Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам : закон України від 18.05.2004 № 1727-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 33–34. – Ст. 404.
12. Про благодійництво та благодійні організації : закон України від 16.09.1997 № 531/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 46. – Ст. 292.
13. Про соціальні послуги : закон України від 19.06.2003 № 966-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
14. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні : закон України від 21.03.1991 № 875-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 21. – Ст. 252.
15. Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.12.2006 № 1686.
16. Реабілітація та зайнятність інвалідів : аналітичні матеріали. – К. : Мінсоц. політики України, 2011. – 86 с.
17. Иванов А. В. Инновационные процессы в системе реабилитации инвалидов : автореф. дис....канд. соц. наук : спец. 22.00.04 / Артем Валентинович Иванов. – М., 2010. – 22 с.
18. Чічкань М. В. Правове регулювання соціального захисту інвалідів в Україні : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.05 / Чічкань Марія Валеріївна. – Х., 2009. – 176 с.
19. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності : навч.-метод. посіб. – К. : ГЕРБ, 2007. – 288 с.
20. Про затвердження Порядку надання інвалідам та дітям-інвалідам реабілітаційних послуг : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2007 № 80.
21. Про затвердження Положення про індивідуальну програму реабілітації інваліда: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2007 № 757.

Отримано 25.02.2013

Аннотація

В статті на основі аналізу норм діючого українського законодавства визначена система реабілітаційних заходів в Україні щодо осіб з обмеженими функціональними можливостями. Представлено групи принципів, на яких базується реабілітаційна діяльність.

Summary

On the basis of analysis of norms of current home legislation the system of rehabilitation measures is certain in Ukraine in relation to persons with the limited functional possibilities. The groups of principles, on that rehabilitation activity is based, are offered.

Оболенський, Ю. Організаційно-правові заходи реабілітації інвалідів / Ю. Оболенський, Є. Соболю // Правовий вісник УАБС. – 2013. – № 2(9). – С. 82-87.